

Libris respect pentru oameni și cărți
ieromonah
GABRIEL BUNGE

Akedia

Plictiseala și terapia ei
după avva Evagrie Ponticul

sau

sufletul în luptă cu demonul amiezii

ediția a III-a

Cuvânt-înainte și traducere
diac. Ioan I. Ică jr

DÆISIS

Sibiu 2007

Introducere la o călătorie spre marginea infernului singurătății noastre (diac. IOAN I. ICĂ JR) 5

Akedia

Plictiseala și terapia ei după avva Evagrie Ponticul sau sufletul în luptă cu demonul amiezii

Cuvânt înainte la ediția a IV-a (1995)	25
Introducere: Evagrie ca povățuitor duhovnicesc	27
I. Akedia: o maladie monastică?	41
II. Definiția acestui rău	63
III. Originea și ființa acestei patimi	79
IV. Manifestările akediei	95
V. Remediile	119
VI. Akedia și viața duhovnicească	153
Epilog	171
Prescurtări și bibliografie	181

A. Cuvântul practic în 100 de capitole (§ 6–33) ...	189
B. Despre cele opt gânduri ale răutății	197
C. Antireticul mare sau replicile împotriva celor opt gânduri	219

*

Alți Sfinți Părinți despre akedie

A. SFÂNTUL IOAN CASSIAN, Așezămintele mănăstirești (Cartea X: Despre duhul akediei)	239
B. SFÂNTUL IOAN SCĂRARUL, Scara dumnezeiescului urcuș (Cuvântul XIII: Despre akedie)	243
C. SFÂNTUL SIMEON NOUL TEOLOG, Cele 225 de capitole teologice și practice (I, 71–74)	247

RO
Respect pentru oameni și cărți

„Evagrie monahul a scris împotriva celor opt sugestii ale principalelor gânduri [ale răutății], pe care sau le-a observat primul sau le-a învățat printre primii; primindu-le, după obiceiul său, de la Origen, le-a redus, potrivit exgezei lui Origen, la numărul celor opt neamuri păgâne [învinse de Israel la ieșirea din Egipt și ocuparea pământului făgăduinței — *Dt 7, 1*] și le-a expus în ordinea întreitei căi a mântuirii.”

Astfel scria la începutul secolului V, la doar câțiva ani după moartea avvei Evagrie din Pont (345–399), Ghenadie din Marsilia în notița pe care i-a rezervat-o în mica sa lucrare „despre scriitori bisericești”¹. Cercetările savanților contemporani au confirmat acuratețea judecății lui Ghenadie: într-adevăr, avva Evagrie din Pont se află la originea faimosului catalog al celor opt gânduri ale răutății care, suferind câteva semnificative transformări (asupra căror ne vom opri pe scurt mai jos), va deveni începând cu Evul Mediu latin celebra listă a celor șapte păcate capitale. Aceasta din urmă avea să facă o impresionantă carieră

¹ Ed. RICHARDSON, *Texte und Untersuchungen* 14, 1, Leipzig, 1896, p. 65; apud I. HAUSHERR (*infra*, n. 2), p. 20.

eclezială cu un impact cultural enorm în istoria moralei, a Respect pentru oameni și cărți pastorației creștine și a culturii europene occidentale până la totala răsturnare axiologică și interpretativă a fenomenului general al păcatului, răului și patimilor, din ultimele două secole.

Așa cum a demonstrat părintele Irénée Hausherr (1933)², atât numărul, cât și numele celor opt gânduri ale răutății (*logismoi*)³ — lăcomia pântecelui, desfrânarea, iubirea de arginți, mânia, încristarea, plăcerea, slava deșartă și mândria (*gastrimargia, porneia, phylargyria, thymos, lype, akedia, kenodoxia, hyperephania*) — provin de fapt de la Origen, mai exact dintr-o lectură duhovnicească dată de acesta unor texte scripturistice din Noul și Vechiul Testament. Textul principal este cel de la *Matei* 15, 19 (*Luca* 7, 21) în care Iisus Hristos le spune ucenicilor Săi că nu cele ce intră în om — în speță, hrana consumată, eventual, cu mâinile nespălate — spurcă (*koinoi*, îl face comun) pe om, ci „cele ce ies din gura inimii” (*dia stomatos kardias*), fiindcă „din inimă ies gândurile rele” (*dialogismoi poneroi*), iar acestea duc pe om la păcate: la „ucideri, adultere, desfrânări, fururi, mărturii mincinoase, blasfemii [hule]”. Aceste „gânduri rele” care ies din inimă au fost asociate cu parabola de la *Matei* 12, 43–45 (*Luca* 11, 24–26) unde se vorbește despre „duhul necurat” (*pneuma akatharton*) care, alungat

² Cf. mai ales studiul părintelui IRÉNÉE HAUSHERR, „De doctrina spirituali christianorum orientalium quaestiones”, *Orientalia Christiana XXX*, 3 (1933), reluat în: *Études de spiritualité orientale* (Orientalia Christiana Analecta 182), Roma, 1969, p. 11–12.

³ Întreaga chestiune a fost reluată pe baza unei documentații exhaustive — inclusiv paralele și surse posibile din iudaism și din mediul elenistic — de profesorul ANTOINE GUILLAUMONT în a sa „Introduction doctrinale” la: ÉVAGRE LE PONTIQUE, *Traité pratique ou Le moine* (SC 170), Paris, 1971, p. 63–84, 90–93.

„din casa dereticată și curățită a sufletului omului, ia cu el „alte șapte duhuri [*hepta hetera pneumatā*] mai rele decât el” și împreună se instalează din nou în casa sufletului „și aşa se fac cele din urmă ale omului mai rele decât cele dintâi”; parabola încheindu-se cu precizarea cu valoare de avertisment: „Aşa va fi și cu generația aceasta ticăloasă”.

Într-o lectură alegorică a textului de la *Deuteronom* 7, 1, numărul celor opt duhuri a fost pus în legătură simbolică cu cele șapte neamuri pagâne care ocupau Canaanul la venirea lui Israel și care au fost învinse de evrei când s-au stabilit în Pământul Făgăduinței. Ieșirea din Egipt și ocuparea Canaanului au fost interpretate de Origen și de tradiția spirituală monahală dezvoltată în descendența lui (Ioan Cassian⁴) ca prefigurând eliberarea sufletului din sclavia patimilor puse în mișcare de cele 1 + 7 duhuri, simbolizate în istoria lui Israel de egipteni și de triburile canaanite ale heteilor, gherghesenilor, amoreilor, canaanelor, fazeilor, heneilor și iebuseilor. În cele douăsprezece liste de patimi detectate și analizate de părintele Hausherr în opera păstrată a lui Origen, se regăsesc toate cele opt gânduri sau duhuri⁵ din lista evagriană, cele citate în plus

⁴ Cf. IOAN CASSIAN, *Colationes* V, 17–19 [PSB 57, 1990, p. 391–392].

⁵ Origen recunoaște în *Hom. ad Josua* XV, 5 că ideea potrivit căreia fiecărui gând (*logismos*) îi corespunde un „demon” sau „duh” a descoperit-o în apocriful iudaic *Testamentul celor 12 Patriarhi*. A se vedea referințele exacte la A. GUILLAUMONT (*supra*, n. 3, p. 59 sq) care arată, pe bază de texte, că în spatele elinului (*dia*)*logismos* se ascunde importanța noțiune de etică iudaică: *yesser* (cuget, gând), care se găsește în Vechiul Testament, în textele de la Qumran și în literatura apocrifă inter-testamentară. Demonii gândurilor răutății au fost assimilați — plecând de la *Testamentele Patriarhilor* — cu demonii sferelor cerești pe care-i întâlnescet sufletul după moarte, formându-se astfel faimoasa idee de „vămi” ale văzduhului, sugerată deja de: ORIGEN, *in Lucam hom.* 23, 5-6; *Vita Antonii* 65 [PSB 16, p. 230]; *Omiliile macariene* 43, 9 [PSB 34, p. 260].

reducându-se la cele dintâi; ca o caracteristică generală, Origen nu este preocupat de ordine sau sistematizare, în schimb distinge constant între slava deșartă și mândrie.

Dacă însă Evagrie nu a inventat nici cifra opt, nici vreun nume din lista duhurilor (care se regăsesc toate la Origen), ordinea și clasificarea lor aparține limpede monahului pontic: este — după cum arată sistematizarea din *Praktikos* 7–14, 15–33 — o „ordine” ascetică, „de luptă”⁶, ascensională, care urmărește cu claritate cele trei faze în care se desfășoară progresul vieții duhovnicești; aceasta pleacă de la lupta împotriva patimilor celor mai materiale, trupești, dusă de începători (lăcomia, desfrânarea, avariția), continuă cu respingerea patimilor sufletești (mânia, întristarea, plăcileală) și se încheie prin combaterea patimilor spirituale mai subtile, cărora le cad victime cei desăvârșiți și cunoscătorii, care au atins ultima treaptă a realizării duhovnicești (slava deșartă și mândria). Catalogul evagrian este deci un inventar general, dar în același timp cu origine și adresă precisă: el pleacă de la experiența anahoreților, a monahilor solitari ai pustiei din Kellia și Sketis, fiind redactat de un anahoret experimentat pentru a servi drept ghid altor anahoreți. În deșert, aceste suflete de elită ale creștinismului erau chinuite nu de afecțiunile pasionale rezultate din contactul cu lucrurile și oamenii, ci de reprezentările lor mentale pasionale, de gândurile activate în memorie de către duhurile rele sau demoni, precum și de riscurile psihologice la care erau expuse ca urmare a regimului de izolare și singurătate îndelungată, precum și de rutina, eroziunea și excesele vieții ascetice și contemplative.

⁶ „Ordre du combat”: Dom R. GILLET, „Introduction” la: GRÉGOIRE LE GRAND, *Morales sur Job I-II (SC 32 bis)*, Paris, 1975, p. 91.

Este limpede că o astfel de listă n-ar fi putut fi elaborată, de exemplu, de un monah contemporan cu Evagrie din chinoviile pahomiene ale Egiptului de Sus. Pe de altă parte, inspirația teoriei și practicii combaterii celor opt gânduri rămâne perfect biblică, aşa cum arată faimosul *Antirrhetikos* evagrian, care cuprinde 487 de citate scripturistice clasate după cele opt gânduri generale, și prin care anahorețul trebuia să replice sugestiilor feluritelor gânduri trezite în sufletul său în diferite moduri și contexte de cele opt gânduri.

Modelul este hristologic: prin aceste citate biblice monahul trebuie să dea o replică în contradictoriu demonilor, imitând replicile date de Iisus Hristos cu prilejul ispiterii Sale de către diavol în cele patruzeci de zile petrecute în deșert după botezul Său în Iordan de către Ioan Botezătorul (*Matei* 4; *Luca* 4). Armătura listei celor opt gânduri este dată de cele trei gânduri care L-au ispiti pe Hristos în pustie: lăcomia pântecelui, avariția și slava deșartă⁷. Biblia și experiența primează deci în constituirea listei evagriene atât sub raport practic, cât și teoretic, iar nu considerente filozofice⁸ ori speculații astrale provenite din mediul elenistic⁹. Experiența din spatele listei evagriene este însă cea a anahoreților din Egiptul de Jos.

⁷ *De diversis malignis cogitationibus* 1 și 24 [FR I, 1947, p. 48–49, 66]. Cf. IOAN CASSIAN, *Conl V, 6* [PSB 57, p. 380–381] unde aceste trei gânduri sunt lăcomia pântecelui, slava deșartă și mândria, și se precizează că Hristos a fost ispiti numai prin gândurile prin care a fost ispiti Adam, căzând în păcat.

⁸ Cum ar fi, de exemplu, repartiția celor opt gânduri pe cele trei părți ale sufletului în psihologia evagriană de origine platonic-stoică (concupisență — irascibilitate — intelect). Cf. A. GUILLAUMONT, *op. cit. (supra, n. 3)*, p. 93.

⁹ Nu poate fi luată în considerare (cum s-a încercat pe urmele lui Reizenstein, 1904) drept sursă posibilă a teoriei evagriene despre cele opt gânduri teoria astrală, ezoteric-gnostică, despre corespondența celor *săpte*

Respect pentru oameni și cărți

O tentativă de a introduce ascetica și mistica evagriană — axate pe combaterea celor opt gânduri și rugăciunea curată — în viața mănăstirilor de obște latine din sudul Galiei s-a făcut, la doar câteva decenii de la mutarea la cer a avvei Evagrie Ponticul, de către ucenicul său daco-roman din Scythia Minor, avva Ioan Cassian († cca 435). El a încercat aceasta atât în cărțile V–XII din tratatul despre *Așezăminte mănăstirești de obște din Egipt*¹⁰, cât și în a V-a *Convorbire duhovnicească* (din seria celor 24 de conferințe spirituale cu anahoreți ai Egiptului) dedicată prezentării teoriei generale „despre cele opt vicii [vitia] principale”¹¹. Alături de alegoria la *Deuteronom* 7, 1 (§ 17–19), întâlnim la Ioan Cassian alte câteva precizări: cele opt gânduri alcătuiesc un lanț (*concatenatio*), fiecare născându-se din realizarea celui anterior (§ 10); ele se împart în patru perechi: lăcomia și desfrânarea se realizează în trup, avariția și mânia sunt provocate în suflet de cauze externe, întristarea și plăcintă sunt generate de cauze interioare suflețului, iar slava deșartă și mândria n-au nevoie de trup pentru actualizarea lor (§ 3–9 și 10); fiecare gând (tradus ca *vitium*) din seria celor opt principale generează serii de vicii speciale (inventariate în § 16).

Dar nu lista greco-latiană a lui Cassian (*gastrimargia, fornicatio, filargyria, ira, tristitia, accedia, cenodoxia, superbia*) avea să se impună în Occident. Deși ea a continuat să

vicii principale cu cele *sapte* sfere planetare, legată de trecerea sufletului prin aceste sfere la coborârea sa în lume și la ieșirea izbăvitoare din ea. (Referințele la A. GUILLAUMONT, *supra*, n. 3, p. 79 sq; pentru detalii și un tablou sinoptic, a se vedea și I. P. CULIANU, *Psihanodia* (1983), Ed. Nemira, București, 1997, p. 105.)

¹⁰ PSB 57, 1990, p. 163–265.

¹¹ PSB 57, 1990, p. 377–396.

fie utilizată în mediile monastice, în fapt ea avea să fie înlocuită de lista celor şapte vicii capitale teoretizată de papa Grigorie cel Mare († 604) în masivul său comentariu *Moralia in Iob* 31, 45¹². Sub influența lui Augustin († 430) și plecând de la *Sirah* 10, 15: „Începutul oricărui păcat e mândria”, Grigorie cel Mare detașează din lista lui Cassian/Evagrie mândria (*superbia*) pe care o consideră rădăcina (*radix*) ultimă și generală a tuturor viciilor; elimină din catalog viciul individual al solitarilor, *accedia*, pe care o asimilează cu *tristitia* înlocuind-o (tot pe urmele lui Augustin) cu viciul mai social care este *invidia*. Rezultă astfel o listă de şapte vicii capitale stabilite însă în ordine inversă celei a lui Evagrie/Cassian: slava deșartă, invidia, mânia, întristarea, avariția, lăcomia pântecelui, desfrânarea (*innanis gloria, invidia, ira, tristitia, avaritia, ventris inghivies, luxuria*). Menținută de la Cassian e ideea înlanțuirii viciilor (a genezei lor reciproce) și a viciilor (altele însă) special generate de fiecare viciu capital în parte. Transformarea este evidentă și avea să fie epocală. Ordinea gregoriană este o „ordine de cauzalitate”, teoretică, care pleacă de sus în jos, dinspre spirit spre carnal. „Viciile” înlocuiesc aici definitiv „gândurile” care își pierd astfel „specializarea” monahală¹³, și, implicit, obiectivul ultim al combaterii lor: realizarea liniștii interioare în vederea contemplației și rugăciunii; finalitatea combaterii lor este mai degrabă socială decât propriu-zis spirituală. Prin intermediul lui Petru Lombardul († 1164) și Toma d’Aquino († 1274)¹⁴, lista gregoriană a celor şapte păcate capitale a

¹² PL 76, 620–621. Pentru surse, a se vedea introducerea lui Dom R. GILLET, citată *surpa*, n. 6, p. 86–103.

¹³ R. GILLET, *supra*, n. 6, p. 91.

¹⁴ *Summa theologiae* I/IIae qu. 71 sq.